

STRATÉGIA, NAJDÔLEŽITEJŠIA ZLOŽKA POLITIKY

Pojem stratégia je v našej politickej literatúre trochu neobvyklý. V diskusii o politickej vede organizovanej redakciou časopisu NOVÁ MÝSL sa ním operovalo len veľmi zriedka. Bolo by iste zaujímavé zistiť príčiny tohto stavu. Pripustíme však, že termín stratégia vyvoláva u mnohých predstavu vojenskej činnosti, či vojenskej vedy. Iní ho vari nechcú používať preto, že ho s obľubou používal J. V. Stalin a neuvedomujú si, že okrem Stalina ho používal aj V. I. Lenin, A. Gramsci, P. Togliatti atď. Hlbšie vysvetlenie tejto „záhady“ nám poskytnie sama doba, sám charakter politickej činnosti medzinárodného komunistického hnutia v období poznamenanom kultom osobnosti. Nemám v úmysle sa ním bližšie zaoberať. Budem musieť vystačiť konštatovaním, že všade tam, kde politik, strana, štát, organizácia a vôbec každý subjekt politickej činnosti, ktorý politickú vedu redukuje len na propagandu konečných cieľov komunizmu či základných princípov marxizmu-leninizmu a nestará sa o to, ako tieto ciele a zásady realizovať v zložitej a neustále sa meniacej skutočnosti — všade tam, kde sú len zásady a ciele, len idey a program, všade tam chýbi stratégia. Stratégia ako jedna z politických vied, ako jedna z najdôležitejších zložiek praktickej politickej činnosti sa totiž ničím iným nezaobráňa než otázkou: ako skutočnosť uchovávať alebo meniť; ako existujúci svet pretvárať alebo konzervovať; ako danú spoločenskú formáciu vylepšiť alebo zrušiť; ako likvidovať kapitalizmus a vybudovať komunizmus; ako zbaviť moc monopolitickú buržoáziu a nastoliť demokratickú moc pracujúcich vrstiev atď.

Prírodzene, že ten, kto chce niečo meniť, niečo reformovať, niečo rušiť, niečo

nového vytvárať, musí predmet, na ktorý mieni pôsobiť, dôkladne znáť, musí systematicky sledovať danú skutočnosť a bedlivo pozorovať každý sebamenší záchvát jej pohybu, vypátrať kam tento pohyb smeruje. Krátko, musí si počínať tak, aby k vôli tomu, že sa mu prítomnosť nezdá byť najideálnejšou, že s ňou nesúhlasí, či dokonca ju odmieta, sa nezahľadel do vzdialenej budúcnosti natoľko, že by prestal vnímať skutočnosť a namiesto reálnym svetom by sa začal zapodievať svetom ideálnym. Kto by si takto počínal — môže to byť politik, štát, strana atď. — nepotrebuje mať stratégiu. Tú potrebuje iba ten, kto chce buď meniť realitu, alebo brániť tejto zmene, kto je teda v pozitívnom či negatívnom, v pokrokovom či reakčnom zmysle spoločensky tak či onak cieľavedome angažovaným politickým subjektom. Stratégia v obecnom slova zmysle sa dá chápať ako bezprostredný a priamy návod k politickej činnosti. Je to teória pojednávajúca o tom, ako túto praktickú činnosť účinne usmerňovať a uskutočňovať. Je to systém poučiek, ktoré nás bližšie oboznamujú s jej podmienkami, cieľmi a s prostriedkami dosiahnutia týchto cieľov. Pre stratégiu je teda najcharakteristickejší subjekt — objektový vzťah v rovine:

- a) cieľ — prostriedok — predmet;
- b) stav východiskový, skutočný — stav konečný, zatiaľ neskutočný.

To znamená, že marxizmus sám nie je než stratégiou, ovšem ani nie hlavne svojím momentom poznávania sveta, ako momentom jeho pretvárania. Marxizmus chce svet nielen pochopiť, ale ho aj zmeniť. Tam kde si kladie otázku ako a čím ho zmeniť, je stratégiou. Nakoľko meniť a

pretváraj svet v jeho časove a priestorove užšie alebo širšie vymedzenom určení chce každá vedomá ľudská činnosť, stretneme sa s prvkami stratégie všade, kde nejaký subjekt ciele vedome, za pomoci nejakých reálnych prostriedkov, pôsobí na objekt, aby ho upravit, menil. Moment stratégie je teda obsiahnutý vo vojenskej politike rovnako ako v politike ekonomickej, kultúrnej, vnútornej, zahraničnej, v politike štátu, strany, organizácie, až po najposlednejšieho cieľavedome si počínajúceho jednotlivca. Nielen Napoleon, Stalin, Mao-ce-tung, ale každý môže byť a aj je svojho druhu stratégom. Stratégia bola zastúpená vždy a všade, pravda vždy a všade na inej úrovni riešenia vzťahu: cieľ — prostriedok — predmet. Ale žiadna praktická a teoretická činnosť nie je toľko stratégiou ako politika, v žiadnej nie je silnejšie zastúpený aspekt pretvárania, praxeológie ako v politike. Politika je zo všetkých vied najužšie spätá so skutočnosťou. Dokáže túto spoločenskú skutočnosť zo všetkých činností najúčinnnejšie, najmnohotvárnejšie a najpružnejšie ako celok či ako jednotlivé časti celku meniť a formovať. Zo všetkých vied skutočnosti najviac ponúka svoje služby a taktiež najodanejšie jej slúži v roli hlavného zprostredkujúceho článku medzi teóriou a praxou, medzi prítomnosťou a budúcnosťou, medzi objektívnymi záujmami vývoja a subjektívnymi záujmami spoločenských tried a skupín. Pretože v politike prevláda tendencia priority praktických potrieb, cieľov, účelov proti prostriedkom teoretického poznania, pretože politika je poznanie „za účelom organizovaného uspokojenia určitých záujmů,¹⁾ pretože daný účel je tu vývojove nadradený pravde, vedecká interpretácia skutočnosti — gnozeológia je nezriedka nútená podriaďovať sa snahám využívať či zneužívať vedu v prospech utilitaristicky, pragmaticky či ináč subjektívne chápaných záujmov vládnucich tried a skupín.

Stratégia chce preklenúť túto priepasť presunutím ťažiska svojho výskumu priamo dovnútra zprostredkujúcej sféry vzťahu subjekt — objekt — objekt v rovine ich relácie cieľ — prostriedok.

Východiskový a cieľový stav

Každá stratégia konfrontuje záujmy, potreby a ciele politických subjektov ako skutočných alebo len potenciálnych nositeľov moci s danou realitou. Daná skutočnosť je východiskovým stavom, ktorý sa má cieľavedomou činnosťou premeniť

v stav, konečný. Východiskový a konečný stav tvoria sféru štruktúry stratégie. Nakoľko východiskový stav, než sa pretvorí v konečný, než sa s ním stotožní (a stane sa východiskovým pre iný konečný stav), sa len postupne mení v konečný stav, vzniká v priestore medzi východiskovým a konečným stavom množstvo kvantitatívne rôzne odstupňovaných prechodných stavov, ktoré nie sú totožné ani so stavom východiskovým, ani konečným, a ktoré vo svojom súhrne predstavujú nekonečnú reťaz konkrétne určených situácií, z ktorých každá môže byť východiskovou a zároveň konečnou vzhľadom k inej určenosti. Pretože každý konečný stav má byť určený na základe čo najdôkladnejšieho poznania jemu odpovedajúceho východiskového stavu, rozoznávame v zprostredkujúcej sfére prechodu dva odlišné rady činnosti: rad činnosti, ktorá súvisí s poznaním rôznych stupňov vývoja každého stavu, tj. s vedou — teóriou, a rad činnosti, ktorá súvisí s praktickými akciami pretvárania daných stavov, tj. s praxou. Oba rady sú v rôznom pomere zastúpené v stratégii, ktorá síce vychádza z vedeckých výpovedí o východiskovej skutočnosti, ale hlavnú svoju pozornosť zameriava na prieskum ciest, ktoré umožnia prechod od východiskového ku konečnému stavu. Každý politik je teda povinný sa dôkladne oboznámiť s existujúcou skutočnosťou. Musí z nej vychádzať a pevne sa jej vždy držať, musí ju systematicky sledovať, analyzovať a robiť nové závery pre praktickú činnosť. Ale čo je skutočnosť v politike? Čo je východiskový stav, daná situácia, konkrétne? Je to momentálny prave prebiehajúci stav, to, čo sa práve teraz deje, tento deň, týždeň, mesiac, čo sa týka roku 1969, či obdobia 1965 až 1970, celého povojnového obdobia či historickej epochy. Daná skutočnosť, daný stav môže byť historicky objektívne rôzne vymedzená ako stav trvajúci po dobu jedného dňa či hodiny, jedného roku, celej historickej etapy, či dokonca epochy. V súlade s objektívne sa formujúcim a prebiehajúcim logickým a historickým členením môžeme rozoznávať stratégie epochy, napr. epochy imperialismu. Pretože sa každá epocha člení ďalej na kratšie historické úseky, na širokej bázi stratégie epochy sa dá koncipovať stratégia jednotlivých dejinných etáp, napr. 1918 až 1939. V rámci etapy môžeme zase koncipovať stratégiu použiteľnú pre obdobie niekoľkých rokov alebo iba pre jeden rok, pár mesiacov, ba dokonca len jediný deň, či rôzne iné časove a priestorove odlišne vymedzené stratégie. Nakoľko pri tvorbe stratégie musíme do svojich úvah zahrnúť celú his-

1) J. Fischer, T. Syllaba: Filozofický časopis čís. 4/1967

toricky rôzne, pritom vždy konkrétne vymedzenú skutočnosť, a politické vedy, ako vieme, skúmajú len niektoré špecifické veľmi dielčie stránky jej vývoja, je stratégia v tomto ohľade plne a nutne závislá a odkázaná na výpovedi a poznatky ostatných, spravidla vždy všetkých spoločenských vied o danej skutočnosti. Stratégia tieto výpovede pečlivo podchytuje, triedi, analyzuje, nakoniec integruje do špecifickej sústavy poznatkov, ktoré jej v súhrne majú dať jasný obraz o povahe a štruktúre danej skutočnosti, o fungovaní a postavení jej jednotlivých zložiek, o vzťahoch medzi nimi i smeroch budúceho vývoja.

Stratégia všetky tieto poznatky syntetizuje a konfrontuje so záujmami a potrebami jednotlivých spoločenských tried — ak ide o stratégiu vládnucej triedy so záujmami tejto triedy, v inom prípade so záujmami tried ovládaných a vykorisťovaných — zahrnie teda do takto získaných poznatkov ľudský faktor, činnosť subjektu a na tomto základe z hľadiska ňou samou odkrytých rôznych možností, alternatív či variant vývoja zdôvodní bližšie a konečné, vzdialenejšie ciele; inými slovami: dáva politickej činnosti programovú podobu.

Kategória cieľa v stratégii

Cieľ rozvedený do programu je čo do charakteru ideálny. Nedá sa totiž stotožniť so žiadnym objektívne existujúcim predmetom, dejom, vzťahom apod. Ak sa bližšie zoznámime s filozofickým vymedzením obsahu pojmu cieľ, zistíme, že cieľ existuje síce len v našom myslení, ale ako niečo, čo subjekt chce realizovať, t. j. ako subjektom predpokladaná možnosť objektívnej skutočnosti. Ak cieľ nie je iluzórny, ide o možnosť reálnu. Subjekt zamýšľa svoj subjektívny úmysel — cieľ objektívizovať vytváraním k tomu vhodných taktických objektívnych podmienok a to vlastnou cieľavedomou činnosťou. Cieľ teda vždy smeruje niekam k realite, je vždy myslený ako objektívny, a dá sa uskutočniť len činnosťou subjektu uskutočňovanou v objektívnom svete. Cieľ svojou realizáciou zaniká ako myšlienka i ako cieľ. Uchováva sa však v objektívnom výsledku cieľavedomej činnosti subjektu. Tak subjekt vstupuje do objektu — ľudia tvoria svoje dejiny.

Cieľ ako ideálna myšlienka sa dá rozložiť na dve protichodné, do jednoty integrované časti. Jedna z nich je predstavaná vôľou, priánim, túžbami subjektu, ktorý spravidla usiluje o to, čo potrebuje k svojmu životu, čím chce nejak uspokojiť svoje záujmy, medzi nimi na prvom mieste záujmy materiálneho bytia akými

sú: prostriedky zabezpečujúce základné prirodzené biologické potreby organizmu človeka, potreby vyvolané spoločenskou výrobou, sociálnym postavením ľudí a prostredím, v ktorom žijú a v ktorom sa pohybujú. Subjekt tým, že chce svoju potrebu uspokojiť, živelné motivuje svoju činnosť ako cieľavedomú. Potreby tady vstupujú do vnútra cieľa aby sa praktickou činnosťou subjektu objektivizovali, aby sa realizovali a premenili v niečo, čo existuje ako skutočnosť mimo subjekt a nezávisle na subjekte. Lenže v procese prechodu z roviny mysleného ale ešte neuskutočneného cieľa [v ktorom sú ako jeho neoddeliteľná súčasť potreby obsiahnuté — do roviny jeho realizácie sa potreby dostávajú do kontaktu s existujúcou skutočnosťou — s objektom, do ktorého majú byť vkročiť v prípade, že politická činnosť si stanovila ako cieľ len pozmeniť daný objekt, alebo ho odstrániť v prípade, že sleduje nahradiť ho iným objektom, adekvátnejším záujmom subjektu. Cieľ svojím momentom záujmov a potrieb spoločenských subjektov sa dostáva do konfliktu s objektívnou realitou, ktorá svojou povahou, štruktúrou a silou buď umožní alebo znemožní realizáciu týchto potrieb. Skutočnosť takto vstupuje do cieľa a tvorí jeho druhú časť. Preto subjekt než definitívne zformuje obsah cieľa, sa musí dôkladne zoznámiť s realitou, musí ju dôkladne preskúmať a poznať. To dokáže len veda. Len ona môže subjektu poskytnúť pokiaľ možno pravdivé informácie o skutočnosti. Len veda môže posúdiť, či záujmy subjektu sú alebo nie sú v súlade s potrebami vývoja skutočnosti, či sa dajú alebo nedajú realizovať, akými prostriedkami, kedy a za jakých podmienok atď.

Objektívne a subjektívne záujmy v stratégii

Na tomto stupni upresňovania cieľov činnosti subjektu sa zákonite otvára konflikt medzi politikou ako vedou a politikou ako praktickou činnosťou. Politika motivuje poznanie, t. j. vedu ako činnosť poverenú funkciou zistiť či podujatia subjektu pôsobiť na objekt v súlade so záujmami subjektu sú alebo nie sú reálne. Politická veda sa v tomto smere dostáva do úlohy delfskej veštice, ktorá má predpovedať výsledky budúcich ľudských snáh. Veda je tu politikou tlačaná do situácie koncipovať svoj výskum, namiesto za účelom poznania pravdy podľa zásady „padni komu padni“, za účelom uspokojovania triednych záujmov, ktoré neboli vyvolané vedou samou, ale materiálnymi potrebami ľudí ako živelné pocity subjektu. Preto sa

u subjektu zákonite prejavuje sklon nútiť vedu, aby vypovedala v súlade s jeho záujmami. Tým skôr, ak ide o subjekt náležite vybavený prostriedkami ovplyvňovania vedy či dokonca donucovacími prostriedkami. V triednej spoločnosti sa vždy ako silnejšia presadzovala tendencia predpisovať vede čo má a čo nemá skúmať a k akým výsledkom sa má dopracovať. Preto politikovia príliš jednostranne spáti so živelnou stránkou hnutia a záujmami tried nemali radi vedu, podceňovali ju, hrubo napadali, dokonca i prenasledovali jej predstaviteľov, alebo si ju osedlali, donútili vedcov ideologicky zdôvodňovať či oslavovať ich politickú činnosť. Nakoľko ideológia, ak sa stane majetkom nás, môže v triednom boji po určitú dobu plniť úlohu dôležitého prostriedku sily, tlaku i násillia — a to i v prípade, že je to ideológia nevedecká, ktorá nepostihuje než bezprostredné mocenské záujmy spoločenských tried — prejavuje sa u politikov sklon chápať nielen ideológiu, ale aj vedu len ako faktor sily a moci nezávisle na tom, či jej obsah je alebo nie je v súlade s objektívnymi záujmami danej spoločenskej triedy a zo zákonitostí spoločenského vývoja. Marxizmus učí, že každá stratégia, ktorá by cieľ politickej činnosti odvozovala len z požiadaviek subjektu bez nutnej konfrontácie s výpoveďmi vedeckého výskumu skôr alebo neskôr stroskotá a namiesto k splneniu zamýšľaného cieľa povedie k jeho negácii. Preto každý cieľ musí byť výsledkom dvojrozmerne určených úvah: a to po línií subjektívnych záujmov subjektu i po línií objektívnych „záujmov“ objektu; po línií živelne sa prejavujúceho i po línií vedecky odkrytého, po línií ideológie i po línií vedy, po línií pôsobenia subjektu na objekt i po línií pôsobenia objektu na subjekt. Že subjekt chce vnútiť svoju vôľu objektu, že chce niečo hájiť, brániť, meniť, pretvárať to môže poznať politik i bez vedy, čo mu môže a čo nemôže vnútiť, kam až môže ísť vo svojom úsilí, aké prostriedky a za akých podmienok má pritom používať, aké následky bude mať jeho činnosť, to pozná politik len z vedy.

Kategória prostriedku v stratégii

V štádiu formulovania cieľa, t. j. vo východiskovom stave činnosti subjektu, politika spolu s ostatnými vedami poznáva a interpretuje skutočnosť. Tým však jej úloha nekončí. Od štádia interpretácie prechádza do štádia tvorby návodov na politické rozhodovanie a pretváranie skutočností. Výpovede o tom, ako skutočnosť pretvárať, slúžia ako vodítko k vypracova-

niu návodov na pretváranie samotnej politiky. Tak ako na stupni interpretácie vystupujú do popredia momenty dotýkajúce sa cieľov politiky, na stupni pretvárania sa do popredia derú zase prostriedky. Cieľ nemôže byť realizovaný samým sebou ale iba prostriedkom. Skutočnosť sa nedá pretvárať ani interpretáciou, ani formulovaním cieľov, ktoré predstavujú len myšlienky, ale prostriedkom, ktorý túto úlohu zastáva nielen v subjektívne vytvorenom vzťahu: cieľ — prostriedok, ale aj objektívne, t. j. prostriedok sa dá vytvoriť len z niečoho čo existuje nezávisle na subjekte ako predmet, ako objekt, vec, proces, vzťah, údaj, komponent, jav atď., ktorý bol do funkcie prostriedku subjektom, vzhľadom k stanovenému cieľu, určený. A tu pripadá významná úloha stratégií — vyberať zo skutočností tie komponenty, vzťahy, udalosti, ktoré majú schopnosť byť prostriedkom realizácie určitého cieľa, vytrhnúť ich z celkovej súvislosti a premeniť ich z vecí pre seba v nástroj, pomocou ktorého bude môcť subjekt pôsobiť na objekt tak, aby ho zmenil podľa svojich predstáv a plánov. Tým, že sa subjekt zmocní objektívne existujúceho prostriedku, môže postúpiť od činnosti vyslovene ideálnej, myšlienkovej, od čiste subjektívneho cieľa k cieľavedomej činnosti objektívne pôsobiacej; touto cestou sa realizuje cieľ, touto cestou sa pretvára objektívny svet. V rámci kategorálnej dvojice: cieľ — prostriedok musí stratégia viesť i prakticky správne vyriešiť a určiť vzťahy:

- a) medzi skutočnosťou a prostriedkom,
- b) medzi prostriedkom a cieľovou skutočnosťou,
- c) medzi prostriedkom a skutočnosťou ako predmetom pôsobenia subjektu.

Prostriedok a východisková skutočnosť

Stratégia musí na prvom mieste dať návod na to, ako zo skutočností vytvárať prostriedky, ako skutočnosť v prostriedky meniť. Schopnosť subjektu zmocniť sa skutočností a vydeľovať ju vo forme prostriedkov jej vlastnej premeny nazval Hegel Iťou ľudského rozumu, ktorý činnosťou človeka dokáže jednu časť skutočností premeniť v prostriedok pôsobiaci na inú časť skutočností, ponechanú ako predmet. Tým, že ako subjekt navodí objektívne pôsobenie prostriedku na predmet, nechá vlastne za seba jednať prostriedok a predmet, postaví ich proti sebe — v tom záleží umenie stratégie. Politická stratégia na rozdiel od vojenskej, kultúrnej a inej stratégie, ktoré nepôsobia než vo svojej obmedzenej sfére činnosti, sa pokúša

pretvárať nie výlučne politickú ale celú skutočnosť v nástroj používaný politikou. O tom, že ekonomiku je možné zmeniť v moc, že aj ideológia môže plniť za určitých podmienok vyložené mocenskú úlohu, že ekonomika napríklad v mierovej súťaži dvoch systémov vystupuje vo funkcii mocenského prvkú, netreba pochybovať. Umenie politickej stratégie je v tomto smere priamo úmerné jej schopnosti preniknúť do skutočnosti ako celku, zmocniť sa jej a pretvoriť ju v jednotnú integrovanú silu. Politik nesmie nechať ľadom ležať žiadnu sebaemenu časť skutočnosti. Každú by mal viesť do pohybu vo smere cieľa a vytvoriť tak jednotný a celistvý systém, v ktorom sa celá skutočnosť v danom okamihu prejavuje a realizuje cez svoj jediný bod — cez stanovený cieľ, ku ktorému spoločnosť smeruje. Len mobilizáciou všetkých síl spoločnosti, tj. v našom slovníku využitím sily každej čiastočky, časti a časti spoločnosti, zužitkovaním napätia v každom existujúcom vzťahu, rozdiel, rozpore protikladu medzi javmi, medzi systémami možno ísť rýchle kupredu. Plniť takú úlohu dokáže len politika. Svojou schopnosťou prenikať do skutočnosti ako celku i schopnosťou premeniť celú skutočnosť v prostriedok jej vlastnej premeny dáva do rúk spoločnosti najmohutnejší zdroj jej sily a pohybu — dáva jej silu pochádzajúcu z dialektickej jednoty jej existencie ako systému, teda silu, ktorá drží pohromade spoločnosť ako celok s jej špecifickou štruktúrou zložiek a špecifickými vzťahmi medzi nimi. Stratégia teda nielen skutočnosť pretvára v prostriedok vzhľadom k cieľu, ona ju voči danému cieľu tiež integruje. Navyše analyzuje a triedi jednotlivé prostriedky a stanoví, ktorým z nich sa má daná skutočnosť za danej situácie pretvárať: má sa smer náporu viesť cez ekonomiku či ideológiu, cez diplomáciu, či cez vojenskú násilnú činnosť?

Prostriedok a cieľová skutočnosť

Pretože prostriedok, ako už bolo povedané, existuje ako prostriedok len vzhľadom k cieľu, tj. ak nemáme cieľ nemôžeme mať ani prostriedok, je treba si bližšie všimnúť vzťah prostriedku nielen k východiskovej reálnej skutočnosti, ale aj k finálnej, zatiaľ neexistujúcej cieľovej skutočnosti. Chyby v politike nevznikajú len z toho, že sa ignoruje daná skutočnosť, neviesť sa aká je a kam vývojove smeruje, ktorou stránkou sa momentálne nutne prejavuje a ako ju možno pretvárať v prostriedok realizácie cieľa. K chybám dochádza i preto, že sa nerešpektuje vzťah

prostriedku a cieľa. Stratégia, ktorá si zo všetkých politických vied najdôkladnejšie všima okrem iného práve tohto vzťahu, zisťuje, že jedna z najťažších úloh politiky záleží v schopnosti vedieť správne voliť prostriedky. Pre politickú teóriu a prax politických strán najmä komunistických nie sú typické ani tak nedostatky v oblasti vypracovania dlhodobých programových cieľov, ktoré sú v rôznych dokumentoch pomerne obšírne rozvádzané a analyzované, dosť intenzívne propagované a transformované v ustálené heslá, požiadavky atď. Hlavný nedostatok spočíva v tom, že programované deklarácie nevenujú náležitú pozornosť prostriedkom. Tým si vari možno vysvetliť, prečo stratégie, ktorá sa zaoberá predovšetkým štúdiom prostriedkov, má postavenie popolušky medzi politickými vedami. Veď každý vie, že nakoľko cieľ sa nedá realizovať inak než za pomoci prostriedku, ktorý je skutočný, na rozdiel, od cieľa, ktorý je neskutočný, v relácii cieľ — prostriedok patrí rozhodujúca úloha prostriedku: fažisko politiky ako vedy by teda malo taktiež ležať v teórii prostriedkov, tj. v stratégii. Obsah cieľa je mimo iné totiž daný charakterom a vlastnosťami prostriedkov, tj. charakterom do polohy prostriedkov transformovanej skutočnosti. Preto cieľ, ktorý má svoj prostriedok, tj. ktorý sa nedá realizovať, pretože sa vo skutočnosti nenájde nič, čo by mohlo slúžiť ako realizácia daného cieľa, nie je cieľom reálnym, ale iluzorným, a ako taký nepatrí do vedeckej, ale utopistickej politickej literatúry. Takéto ciele sa pravda v politike vyskytujú, pretože nie je ľahko poznať, čo reálne je a čo nie je reálne. niekoľko sám stupeň reálnosti sa dá určiť len vzhľadom ku konkrétnym podmienkam, a tie sa neustále menia. Preto sa za určitej situácie môžu zdať celkom nereálne, za inej zas reálnejšie prípadne i reálne napr. politické ciele de Gaulla, ktorý vyhlásil program zjednotenia Európy od Atlantiku až po Ural pod vedením Francie. Francie i v prípade, že by bola optimálne integrovaná a skonsolidovaná nepredstavuje silu adekvátnu veľkosti takého cieľa. V prípade, že by sa však medzinárodná situácia vyvíjala podľa predpovedí de Gaulla, že by sa ZSSR raz dostal do izolácie voči Číne, ktorá sa čo nevidieť stane svetovou veľmocou, i do izolácie voči USA, najväčšej svetovej veľmoci, bude musieť pod tlakom týchto protivníkov hľadať spojencov v západnej Európe, na prvom mieste vo Francii, čo by značne zväčšilo možnosť reali-

zácie programu zjednotenia Európy pod francúzskym vedením.

Prírodzene, že nielen obsah cieľa je závislý na existencii, povahe a vlastnostiach prostriedkov. Platí i opačná závislosť, ktorá je ďalším stálym článkom stratégie. Subjekt má zveriť funkciu prostriedku len onej časti skutočnosti, ktorá ju vzhľadom k danému cieľu môže plniť a prevziať. Chcem povedať, že nie všetká, ale len určitá skutočnosť môže za danej situácie vystupovať voči cieľu v roli možného prostriedku. Cieľ musí byť adekvátny svojmu prostriedku, ale i prostriedok musí byť adekvátny svojmu cieľu. Medzi cieľom a prostriedkom existuje súlad i rozpor, prejavujúci sa ako proces, ktorého priebeh by mal byť riadny a usmerňovaný stratégiou. V procese realizácie daného cieľa meníme za pomoci pokiaľ možno najvhodnejších a najúčinnějších prostriedkov — v tejto súvislosti treba pripomenúť, že určiť, čo je v danej chvíli vzhľadom k danému cieľu najvhodnejšie a najúčinnější, je nesmierne zložité a ťažké — skutočnosť, presnejšie povedané predmet. Čím máme po ruke účinnější prostriedky, tým je táto premena rýchlejšia a ľahšia. Tým sa náš cieľ stáva reálnejším. Stupeň reálnosti i realizácie cieľa záleží teda na prostriedku, a to dokonca do tej miery, že ak sme vytvorili účinné prostriedky, môže byť cieľ považovaný za celkom splniteľný, t. j. reálne možný „dávno“ predtým než bol plne realizovaný. V tomto zmysle sa môžeme na cieľ dívať ako na niečo existujúceho. Filozoficky vyjadrené cieľ existuje ako možnosť vo svojom prostriedku — čím je jeho prostriedok účinnější, tým je sám reálnejší a naopak. Reálnosť cieľa je teda plne závislá od reálnosti jeho prostriedku. Prostriedok ako by bol prítomný v cieľi, ako by doň vstupoval a účinnosťou svojho pôsobenia na predmet, zmenou tohto predmetu sa so svojím cieľom viac a viac stotožňuje, až sa cieľ splní, splynie s ním, t. j. prestáva byť prostriedkom rovnako ako cieľ prestáva byť cieľom. Na tomto stupni vzťahu cieľa a prostriedku sa prostriedok, ktorý práve dokončil realizáciu nejakého cieľa, sám stáva cieľom tak, ako práve realizovaný cieľ sa mení v prostriedok realizácie ďalšieho cieľa. To čo bolo pôvodne cieľom, sa pretvára v prostriedok, čo bolo prostriedkom sa pretvorilo v cieľ. Aké nástrahy dialektiky! Ale k čomu je nám cieľ, ktorý by nemohol v inej súvislosti plniť úlohu prostriedku? Existuje snáď prostriedok, ktorý by niekedy nebol cieľom?

Nakoľko reálnosť cieľov sa pozná výlučne podľa prostriedku a prostriedok nie je než subjektom do tejto podoby určená časť skutočnosti, musí sa každá politika na každom stupni realizácie svojho cieľa vracáť ku skutočnosti, musí zaostávať s ňou nepretržite spojená, aby mohla pokiaľ možno presne zachytiť každý jej pohyb a v súlade s ním podľa potreby meniť i svoju stratégiu včetně relácie — cieľ — prostriedok. Žiaľbohu, politika ako veda nemá zatiaľ po ruke tak dokonalé technické a rozumové postupy, ktoré by jej dovolili krok za krokom sledovať zmeny vo skutočnosti, pohotovo ich analyzovať a vyvodíť z nich včas patričné závery. Politik by musel byť všetkým, t. j. filozofom, ekonómom, sociológom, historikom, proste vševedom. Nakoľko ním nemôže byť, bola politika považovaná vždy nielen za vedu ale aj umenie.

Prostriedok a predmet v stratégii

V tejto súvislosti sa dostávame k ďalšiemu aspektu stratégie, ku vzťahu medzi prostriedkom a predmetom. Cieľ sa realizuje prostriedkom, ktorý však nepôsobí na cieľ ale na predmet. Predmet na rozdiel od cieľa existuje objektívne v reálnom svete. Cieľavedomým pôsobením subjektu na objekt za pomoci prostriedku vzťahu zo skutočnosti sa napred mení objekt pôsobenia subjektu. Keď sa mení objekt, musí subjekt ihneď meniť i prostriedok, aby ho uviedol do súladu so zmeneným objektom, t. j. s novou skutočnosťou. Keby táto operácia nebola vykonaná včas a správne, mohol by prostriedok stratíť schopnosť účinne pôsobiť na predmet v pôvodne predpokladanom a zamýšľanom smere. Z toho vyplýva, že cieľ sa javí ako výsledok pôsobenia nielen subjektom priamo ovládaných prostriedkov, ale aj ako výsledok opätného ovplyvňovania subjektom len nepriamo — cez prostriedky ovládaných objektom. Prostriedkom nie je iba to, čo je nástrojom. Môže ním byť i to, na čo nástroj pôsobí, teda predmet. Tento fakt si dosť málo uvedomuje a pripúšťa voluntaristická stratégia, ktorá sa na subjekt-objektový vzťah premietnutý do roviny vzťahu cieľa a prostriedku díva ako na veličiny od východiskového až po výsledný stav skutočnosti viac menej nemenné. Na tomto základe konštruuje schému neživých mechanických vzťahov, v ktorej určitej skutočnosti sa vymedzuje úloha predmetu, inej úloha prostriedku, pričom to, čo je prostriedkom, nesmie ani za zmenenej situácie vystupovať v roli cieľa, či v roli predmetu. To čo je predmetom zastáva

vždy túto nikdy nie inú funkciu. Takéto predstavy o stratégii sa diametrálne rozchádzajú s objektívnou realitou. Všade tam, kde prevládnu, sa umrtvuje rozvoj politického myslenia; politická teória ustrie a redukuje sa na pár tzv. pevných zásad, ktoré sa ako články tzv. tak dlho a neúnavne omieľajú, až stratia schopnosť pôsobiť na ľudský mysl. Praktická aplikácia voluntaristickej stratégie vedie preto spravidla k používaniu sily pri riešení spoločenských konfliktov. Voluntaristická stratégia deformuje subjekt — objektový vzťah zveličovaním až absolutizáciou možnosti pôsobenia subjektu na objekt a ignorant-ským postojom k objektu, ktorý v predstávach dogmatikov nie je než nehybný predmet neschopný spätne ovplyvniť chovanie subjektu. Ak si politik myslí, že si on, strana, či trieda, ktorej zaujmy zastupuje, môže dovoliť všetko, ak začne podľa svojich túžieb a priání znásilňovať skutočnosť a nútiť ju robiť to, čo je v rozpore s jej prirodzenou podstatou, mení sa v diktátora a prestáva byť politikom. Politik nemá totiž obmedzovať skutočnosť v jej dynamickom pohybe, má tento pohyb usmerňovať a odstraňovať prekážky, ktoré mu stoja v ceste. Politik nevydáva rozkazy, podľa ktorých sa má skutočnosť zmeniť v niečo, čo sa zmení vzhľadom k svojej povahe nedá, ale uvedomele na základe čo najvšestrannejšieho a najdôkladnejšieho poznania reality diriguje a riadi objektívne prebiehajúci proces zmien v záujme a ku prospechu celej spoločnosti. Politik nestavia subjekt proti objektu, ale naopak snaží sa, aby subjekt sa tak dokonale oboznámil s objektom, aby mohol k jeho prirodzenej sile pripojiť svoje vlastné tvorivé sily a vytvoriť tak nové hodnoty, ktoré by bez účasti subjektu nikdy nevytvoril. Ak si chce takto počiť, musí až úzkostlivo sledovať chovanie objektu, ktoré je tak mnohotvárne a tak nevyzpytateľné, že pri sebaľepšej snahe o čo najhlbšie poznanie nestačí držať krok s jeho vývojom, takže vzdialenosť medzi politickým bytím a jeho odrazom v politickom vedomí ľudí, i keď sa v dôsledku vedeckého pokroku neustále kráti, sa nikdy nezmenší do tej miery, aby subjekt dokázal myšlienkovú čas odrazit zložitosti a bohatstvo foriem pohybu. Nakoľko pohyb spoločnosti sa rok od roku zrýchľuje, uniká objekt poznaniu subjektu, takže tento dokáže zachytiť spravidla len jeho minulé, nie práve prebiehajúci stav. Z toho je vidieť, že objekt hrá v politickej stratégii veľmi dôležitú, možno povedať dominantnú úlohu, pritom nie raz navždy danú, ale ustavične sa meniacu.

Najčastejšie omyly politiky komunistických strán i v doterajších dejinách pochádzajú z nevšimavého až laxného postoja k objektu; možno ani nie tak k jeho východiskovému stavu, ako k stavom nasledujúcim, prechodným, kvantitatívne rôzne odstupňovaným. Zveličovaním úlohy subjektu v dejinách sa rozšíril nešvar nebrať na objekt, či znižovať jeho význam, čo podnietilo kult osobnosti s jeho neziadúcimi, ba až katastrofálnymi dôsledkami.

Východisková a výsledná skutočnosť

Tak sa logickou cestou dostávame k ďalšiemu článku politickej stratégie — ku konečnému, cieľovému či výslednému stavu. Treba podotknúť, že cieľový stav by nemal byť stotožňovaný so stavom výsledným, pretože výsledok sa môže podstatne odchyľovať od pôvodne zamýšľaného cieľa. Subjekt môže svojou činnosťou dosiahnuť i to čo nechcel. To čo si prial dosiahnuť, často nedosiahne. Preto musíme rozoznávať medzi cieľom a výsledkom politickej činnosti. Ak sa cieľ plne realizoval, môžeme o ňom hovoriť ako o výsledku. To sa stáva len veľmi zriedka. V žiadnej inej sfére ľudskej činnosti nenájdeme vari väčší rozdiel medzi tým, čo bolo zamýšľané a tým, čo bolo splnené. Riziko rozdielu medzi cieľom a výsledkom je v politike o to väčšie, o čo väčší je záujem spoločenských tried a skupín, najmä vládnych, na dosiahnutí určitého, len ich potrebám odpovedajúceho výsledku, o čo väčšia je závislosť prostriedkov politiky na historicky obmedzených možnostiach triedy, ktorá ich používa a o čo väčšia je spätosť politickej teórie s živelnou, práve prebiehajúcou bezprostrednou spoločenskou činnosťou. Priestor politiky ohraničený na jednej strane tým, čo je, tj. čo práve prebiehá, a tým čo má byť, tj. tým, čo raz uastane, patrí k najmenej známym a vedou zatiaľ najmenej skúmaným priestorom. Možnosť omylov v politike je teda oveľa väčšia ako možnosť omylov v ostatných spoločenských vedách; o to viac sa od politiky žiada, aby objektívne podmienený nedostatok vedeckej exaktnosti nahradila veľkou osobnou skúsenosťou a individuálnym umením politika. To se týká vari všetkých politických vied s výnimkou politickej histórie, ale najviac politickej stratégie.

Pravdepodobnosť omylov v stratégii je veľmi vysoká aj preto, že prostriedok, ktorý má slúžiť k realizácii určitého cieľa, sa vyznačuje celým radom vlastností, ktorými zďaleka presahuje obsah tohto cieľa a ktoré se nedajú od prostriedku ani od-

myslieť ani oddeliť a vstupujú spolu s ním do výsledku politickej činnosti. Subjekt spravidla používa určitý prostriedok kvôli jeho, vzhľadom k určitému cieľu, podstatnej vlastnosti. V procese realizácie cieľa sa však okrem podstatných uplatňujú i nepodstatné vlastnosti prostriedku. Keď sa stanú integrálnou súčasťou skutočnosti, môžu za zmenenej situácie ony vystúpiť v roli vlastností podstatných, čo nebolo možno predvídať, tým menej sa niečomu takému včas vyhnúť. V tom je jedno z úskalí stratégie, ktorá ak nezná všetky dôsledky všetkých aspektov pôsobenia prostriedku na všetky stránky predmetu na všetkých stupňoch jeho premeny a realizácie cieľa sa nikdy nezabaví určitých rysov tajuplnosti, ktoré nemôže odhaliť politik-vedec so svojím rozumom a exaktnými vedeckými metódami, ale politik-umelec so svojím vysoko vyvinutým inštinktom, schopnosťou predvídať, citom pre nové atď. Pretože realizovaný cieľ, ak nemá byť samoúčelný, sa sám nutne stáva prostriedkom realizácie ďalšieho cieľa (ktorý sa po vyplnení taktiež mení v prostriedok), vytvára subjekt svojou spoluúčasťou na tvorbe dejín tým, že sa vedome zmocňuje časti skutočnosti, aby ju pretvoril v prostriedok a stavia proti nej inú časť skutočnosti, ktorá zostáva predmetom jeho pôsobenia, množstvo nových skutočností, vzťahov, procesov, reťazových reakcií, ktoré by neboli vôbec nastali bez jeho zásahov do tohto procesu. Človek svojou činnosťou pôsobuje, že svet nielen trvá a pokračuje, ale ustavične i zaniká a vzniká, pričom ľudským vtvorom nie je len to, čo vytvoril chcel, ale i to čo vytvoril nechcel, ba často sa mu stane, že vytvorí i to, čo si vytvoril neprial, pretože mu to nielen neslúži k dobru, ale stavia sa voči nemu nepriateľsky. Politická stratégia by mala s takýmito vecmi počítať, mala by brať do úvahy nielen bližšie ale i vzdialenejšie dôsledky jednotlivých čin-

ností, mala by vedieť predvídať všetky možné smery, alternatívy, varianty použiteľnosti z pôsobenia prostriedkov. Konečne, mala by do rámca svojich kalkulácií zahrnúť i procesy, ktoré vznikajú v priebehu realizácie cieľa nielen ako dôsledok pôsobenia človeka, ale i prírody, geografického prostredia spoločnosti, vnútorných i medzinárodných okolností atď. Mala by počítať so všetkým tým, čo tvorí obsah pojmu skutočnosť.

Z uvedeného je zjavné, že nároky na stratégiu, ak má byť účinná, sú obrovské a kto si uvedomuje ich zložitú variáciu, ľahšie pochopí prečo sa politikovia na rozdiel od technikov, ekonómov atď. dopúšťajú toľkých a tak závažných chýb. Vedieť sa orientovať v nesmiernej spleti spoločenských vzťahov a pokúsiť sa ich riadiť a usmerňovať z hľadiska záujmov určitého subjektu to je úloha, ktorú môžu plniť len najbystrejšie a najvšestrannejšie hlavy spoločnosti, vybavené nielen sumou vedomostí, ale i schopnosťou komplexného a koncepčného prístupu. Z hľadiska týchto požiadaviek sa môžu javiť krajne nezodpovedné, nesebekritické, ba až trestuhodné zásahy tých ľudí do politiky, ktorí nemajú najmenší rozhrad, nevedia nič o svete, o dejinách, o technike, hospodárstve, nemajú schopnosť vidieť dopredu atď.

Vedieť sa orientovať v politike, to žiada vedieť sa orientovať v epoche, tj. v tom, čo je pre život každej spoločnosti z dlhodobého hľadiska najpodstatnejšie, čo je pro dobu typické, príznačné, čo sa tak či onak ako obecné nachádza v každom zvláštnom atď. Jestlize politika interpretuje, pretvára a využíva skutočnosť za pomoci prostriedkov vzatých z nej samej, musí túto skutočnosť znáť v jej najširšom a najrozsiahlejšom časovom i priestorovom určení, tj. v určení epochy. Správne určiť charakter epochy, v tom záleží najdôležitejší predpoklad správnej stratégie.